

RECENZII

OLEG LEVIŢKI, *Lumea tracica și masivul cultural nord-pontic în perioada hallstattian timpurie (secolele XII-X î.e.n.)*, Bibliotheca Thracologica, XL, București, 2003, 320 pag. + 94 pl.

Titlul cărți prezentate stârnește de la prima lecturare interesul cercetătorilor care se ocupă cu studierea primei epoci a fierului. Autorul un apreciat cercetător de la Chișinău, semnatar și a altei cărți cu o tematică apropiată, tipărită tot la București, este cel mai potrivit să abordeze o astfel de investigație. Cunoscând direct materialele arheologice din diferite instituții științifice din Moldova, România, Rusia și Ucraina, dar, mai cu seamă, având și o lesnicioasă accesibilitate la literatura de specialitate rusă și ucraineană, colegul de la Chișinău și-a permis un astfel de demers. Țin să adaug că avantajele subliniate mai sus nu ar fi fost suficiente dacă autorul nu ar fi stăpânit și o solidă metodologie în studierea fenomenelor ce caracterizează epoca hallstattian timpurie.

În esență, această amplă lucrare își propune cercetarea dialogului cultural dintre lumea tracică, îndeosebi cea dintre Carpați și Nistru, cu comunitățile sincrone din stepa și silvostepa de la nordul Mării Negre, în epoca hallstattian timpurie. Studii de acest gen nu au lipsit, dar majoritatea lor au fost unilaterale, de multe ori cu rezultate parțiale sau chiar eronate. Noutatea lucrării constă în abordarea sistematică a acestor raporturi culturale dintre cele două spații pe baza investigării unor artefacte majore (ceramică, piese de bronz sau de harnașament) sau a unor elemente de viață spirituală (ritul și ritualurile funerare).

Cartea cuprinde cinci capitole mari, în care fenomenele distincte sunt tratate sistematic, fiecare în parte. Toate capitolele debutează cu o succintă prezentare istoriografică, unde autorul prezintă stadiul actual al cercetărilor în problematica abordată, ca la sfârșitul acestora să se distingă noile puncte de vedere ca și precizările autorului.

Primul capitol se referă la raporturile dintre culturile est-carpatică din Hallstattul timpuriu, când în spațiul carpato-nistriean își fac apariția culturile tracice ca urmare a „contraofensivei blocului carpatic”, cum a numit-o sugestiv eminentul arheolog I. Nestor. După cum se știe, în aria nord-vestică este răspândită cultura Gáva-Holihrad (în Podișul Sucevei cunoscută și sub numele de grupul Grănicești), iar în silvostepa dintre Carpați și Nistru, cultura Chișinău-Corlăteni. Cu o arie mai restrânsă, numai în sudul Moldovei, într-o zonă îngustă dintre silvostepă și stepă se află grupul cu ceramică incizată, Tămăoani-Holercani. Toate trei aparțin lumii tracice, primele două fiind strâns înrudite. Autorul face o succintă analiză a raporturilor dintre cele trei culturi pentru a putea cerceta dialogul acestora cu masivul cultural nord-pontic, subiectul de bază a lucrării sale.

Următoarele două capitole privesc influențele hallstattiene de origine carpato-danubiană asupra mediului cultural nord-vest pontic, în primul și vestigiile de origine nord-pontică în aria lumii tracice, în cel de al doilea capitol. Cu atenție, autorul analizează vestigiile ce ilustrează dialogul cultural între stepele de la nordul Mării Negre, în care evoluează cultura Belozërka și lumea tracică, unde îndeosebi cultura Tămăoani-Holercani, aflată în imediata vecinătate, este cea mai activă. Autorul subliniază însă și

prezența elementelor hallstattiene, tracice pe un spațiu mai larg, până la Marea de Azov. Un fapt demn de subliniat este cel al conturării grupului cultural Balta, cu ceramică incizată, legat genetic de cultura Tămăoani-Holercani, ceea ce arată că orizontul cu ceramică incizată a depășit, în zona de silvostepă, spre est, Nistrul.

Alte două capitole se referă la dialogul cultural, în spațiul de silvostepă, dintre culturile hallstattiene tracice (Gáva-Holihrad și Chișinău-Corlăteni), cu cele de la est de Nistru, Belogradovka-Černyj Les timpurie și Bondariha. Ca și în cazul precedent se studiază impulsul hallstattan asupra acestora, dar și vestigiile din silvostepa ucraineană evidențiate în aria lumii tracice.

Relațiile dintre traci și comunitățile din zonele de stepă și silvostepă plasate în nordul Mării Negre erau reciproce. Nu știm însă pe ce argumente autorul le caracterizează ca fiind pașnice, întrucât documentul arheologic este fragil în astfel de situații. În acest dialog cultural vest-est sau invers, impulsul principal aparține populațiilor masivului tragic, dotate cu tehnologi avansate, în comparație cu cele caracteristice producției ceramice și metalurgice din est. Autorul remarcă, în același timp, pătrunderi sporadice și ale elementelor estice, cum sunt cele reprezentate de grupul cultural Trinca. Evident, cercetările autorului privind acest grup sunt într-un stadiu nefinalizat, astfel că participarea culturii Belogradovka-Černyj Les timpurie la formarea lui, personal nu pot o judeca corect. Nu ar fi exclus să fie vorba de remanente ale culturilor Noua sau chiar Komarov! Am convingerea că autorul va elucida, în viitor, geneza acestui aspect cultural.

De asemenea, personal am o serie de nelămuriri privind sincronizarea culturilor aflate în acest dialog, culturi extinse pe spații vaste și desigur la nivele cronologice diferențiate, fapt care ar fi trebuit nuanțat mai pregnant.

Cartea d-lui Levițki se încheie cu ample anexe: 34 de pagini de bibliografie, 38 de pagini cu un rezumat în limba franceză. În fine, urmează 94 de planșe care ilustrează cele mai tipice vestigii care susțin demersul autorului. Trebuie să menționăm că între aceste 94 de pagini cu planșe se află și 16 hărți lămuritoare, unde cititorul poate urmări extensia fenomenelor arheologice pe spații largi. În încheiere, am sublinia că această carte este de înaltă ținută științifică, așa cum ne-a obișnuit și prin alte numeroase lucrări apărute sub semnătura sa.

Mircea Ignat

***Thracians and circumponic World. Proceedings of Ninth International Congress of Thracology*, vol. I-III, Chișinău, 2004**

Între 6 și 11 septembrie 2004, la Chișinău și îndeosebi la Vadul lui Vodă, s-au derulat lucrările celui de-al IX-lea Congres Internațional de Tracologie, sub egida Universității Libere Internaționale din Moldova, a Universității de Stat din Moldova și a Asociației Syllabus. Comitetul de organizare a fost dirijat de distinse cadre universitare din Chișinău: I. Niculiță, Gh. Postică și T. Arnăut. Cum se obișnuiește, comunicările susținute de numeroși cercetători din Bulgaria, Cehia, Moldova, Polonia, România, Rusia și Ucraina au fost reunite și editate, de data aceasta, cu o proptitudine de toată lauda pentru colegii de la Chișinău.

Actele congresului sunt structurate în trei volume, însumând peste o mie de pagini, care cuprind 67 de comunicări, în mare majoritate, publicate în limbi de circulație

internațională. Cele trei volume respectă structura secțiunilor în care s-au susținut comunicările și anume: I. Indo-europenii și tracii: arheologie, istorie, lingvistică; II. Tracii din regiunile de nord, nord-vest și vest ale Pontului Euxin și relațiile lor cu vecinii; III. Moșteniri etno-culturale tracice sisizabile arheologic, etnografic, folcloric, lingvistic, sau în artă. Mai toate materialele publicate sunt însoțite de hărți, planuri și planșe cu desene sau fotografii, fapt care conferă volumelor o ținută științifică, pe măsura acestei prestigioase manifestări internaționale.

Având în vedere numărul apreciabil de comunicări, ca și varietatea lor tematică, nu este posibilă prezentarea tuturor. Ținem, totuși, să semnalăm aceste volume întrucât ele conțin contribuții științifice de mare valoare și, în acest caz, o stăruim numai asupra subiectelor generale aflate în atenția și dezbateră tracologilor prezenți la congres.

Congresul a avut ca temă generală "Tracii și lumea circumponctică". Sub acest generic s-a dorit discutarea stadiului actual al cercetărilor privind dialogul cultural dintre traci și lumea din spațiile stepei și silvostepii aflate la nordul Mării Negre. În acest sens, am remarca câteva comunicări care au relevat, pe baza unui concludent material arheologic, prezența tracilor în acele zone, între care s-au distins importante descoperiri ce îi atestă pe cursul Niprului Inferior.

Zdrobitoarea majoritate a comunicărilor, cum este și firesc, au avut ca subiecte prezentarea celor mai noi rezultate ale săpăturilor arheologice din Bulgaria, Moldova, România și Ucraina, țări în care au trăit traco-dacii. Diversitatea tematică și evantaiul larg cronologic a intervențiilor au prilejuit participanților abordarea unor prezentări de o mare varietate, fapt sporit și de spațiile atât de diverse, unde au fost atestate vestigiile tracice.

Nu pot fi omise multe comunicări care s-au referit la spiritualitatea traco-dacilor și unde s-au adus multe puncte noi de vedere. De asemenea, cercetarea complexelor fortificate a fost masiv ilustrată, îndeosebi de către colegii de la Chișinău care au o preocupare temeinică și plină de roade în investigarea unor astfel de monumente impresionante prin amploarea lor. În aceeași ordine de idei, subliniem că unii dintre colegii amintiți au elaborat comunicările lor într-o manieră modernă, ilustrând o temeinică specializare la școala germană de arheologie.

Nu au lipsit comunicări care să abordeze investigații interdisciplinare, fie de paleogeografie, fie de paleobotanică, dovedind că tracologia se afirmă ca o disciplină deschisă cercetării moderne, interdisciplinare care își propune reconstituirea complexă a trecutului.

Ca și la celelalte congrese de tracologie și de această dată s-au susținut și publicat o serie de comunicări care privesc moștenirea traco-dacică în limba, folclorul și obiceiurile românilor, dar nu numai la ei, ci și la bulgari. Merită a fi subliniate și numeroasele contribuții de paleolingvistică, fapt normal dacă avem în vedere că astfel de întruniri științifice se desfășoară sub patronajul „Comitetului Internațional de Studii Indo-Europene și Tracice”.

Aș menționa, în cele din urmă, faptul că organizatorii au inițiat o benefică excursie documentară, fapt care nu reiese din volumele publicate, dar care s-a dovedit extrem de folositoare participanților la congres, între care s-a numărat și semnatul acestor rânduri. Vizitarea vestigiilor tracice, dar și din alte epoci, de la Butuceni și Saharna, de o monumentalitate greu de imaginat pentru cei care n-au avut prilejul să le cunoască nemijlocit, a întregit viziunea cercetătorilor asupra măreției civilizației tracogetice de pe malurile Nistrului și Răutului.

Mircea Ignat

Aspects of spiritual life in South East Europe from Prehistory to the Middle Ages Edited by Victor Cojocaru & Victor Spinei, Ed. Trinitas, Iași, 2004, 399 pag.

Volumul cu titlul de mai sus reunește numai o parte dintre comunicările susținute la Simpozionul Internațional organizat la Iași între 17 și 20 octombrie 2004. Această prestigioasă manifestare științifică a fost inițiată de Institutul de Arheologie al Academiei Române din Iași, în colaborare cu Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza”, Mitropolia Moldovei și Bucovinei și Fundația „Astra”, despărțământul „M. Kogălniceanu”. Ca participanții menționăm cercetători binecunoscuți de la Chișinău (R. Moldova), de la Kiev (Ucraina) și din numeroase centre culturale ale României: București, Brăila, Constanța, Cluj-Napoca, Iași, Mangalia, Suceava, Tulcea etc.

Dintre comunicările prezentate la simpozion, volumul de față cuprinde numai 24 dintre ele, cu o tematică variată care se înscrie cronologic între eneolitic (*Cult Complexes of the Cucuteni Culture* - Dan Monah) și debuturile epocii moderne (*Aspects of Spiritual Life in the Brăila Fortress 1538-1828* - Ionel Câdea). Varietatea subiectelor tratate ar da impresia aparentă a unei compoziții eterogene, dar liantul tematic - viața spirituală din spațiul sud-est european în toată complexitatea ei - dă acestui volum unitate și echilibru.

Semnalând iubitorilor de istorie această valoroasă publicație, autorul este conștient de imposibilitatea menționării fiecărei contribuții în parte și cu atât mai puțin de a discuta pe marginea lor, așa cum ar fi fost firesc. Un număr de cinci lucrări se referă la viața spirituală a diferitelor comunități umane din pre- și protoistorie. Altele trei privesc lumea traco-geților. Între cele din urmă aș sublinia studiul colegilor de la Chișinău privitor la construcțiile și amenajările de cult tracice (*Cult Constructions in the Balkan-Carpathian-Pontic Space in the First Millennium B.C.* - Ion Niculiță, Tudor Arnăut), asupra căruia sunt convins că cei interesați vor stăruii în analiza și discutarea lui. Alte șapte lucrări au ca teme cercetarea bogatei vieți spirituale a lumii greco-romane din sud-estul Europei și din spațiul carpato-dunărean, în care nu lipsește aportul populațiilor indigene. În fine, sunt și contribuții privind debutul vieții creștine în Peninsula Balcanică și din spațiul românesc, dintre care menționăm pe cea datorată reputatului specialist Emilin Popoescu (*La mission chrétienne aux premiers siècles dans le sud-est européen - Aperçu historique*). Nu putem omite amplu studiu semnat de Victor Spinei (*Pratiques funéraires dans l'espace carpato-danubien dans la seconde moitié du I-er millénaire ap. J.-C.*), despre care putem remarca că autorul, așa cum ne-a obișnuit, prezentând o documentație vastă, demonstrează că creștinismul în spațiul românesc, din primul mileniu al erei noastre, afirmat de mai toți cercetătorii, nu este în antagonism cu documentația arheologică și anume: prezența necropolelor de incinerare, moștenire a păgânismului.

Volumul semnalat nu reunește numai contribuții științifice notabile, ci se prezintă și într-o ținută deosebită, cu o grafică ireproșabilă, fiind tipărit pe o hârtie de bună calitate. Toate contribuțiile sunt publicate în limbi de circulație internațională (engleză, franceză, germană și numai una în limba rusă). Cele de mai sus sunt suficiente argumente pentru a crede că acest demers științific va avea o largă receptare nu numai în rândul specialiștilor români, ci și în străinătate.

Mircea Ignat

EMIL DRAGNEV, *O capodoperă a miniaturii din Moldova medievală. Tetraevanghelul de la Elizavetgrad și manuscrisele grupului Parisinus graecus 74*, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Catedra UNESCO Studii sud-est europene, Editura Civitas, 2004, 304 p.+ 353 reproduceri color.

Avem de-a face cu o carte voluminoasă (constituită din șapte capitole), apărută sub egida Universității de Stat din Republica Moldova, a Catedrei UNESCO Studii sud-est europene (autorul, conf. univ. Emil Dragnev, fiind șeful acestei catedre) și dedicată manuscriselor ce formează, potrivit specialiștilor, așa numitul grup Parisinus graecus 74.

Considerațiile generale privind semnificația numelor manuscriselor, inclusiv a celor din acest grup, precum și problemele fiecărui capitol, ne sunt prezentate în **Introducere** (p.5-7). Grupul Parisinus graecus 74 cuprinde opt Tetraevanghele, cunoscute până în prezent, ce au în comun miniaturile în ciclu iconografic, însoțitoare a textului, deosebindu-se prin datare (secolele XI-XVII) și proveniență (Bizanț, Georgia, Bulgaria, Țara Românească și Moldova). Problematika acestor manuscrise a fost adusă în discuție, mai recent, de către G. Popescu-Vâlcea, cu ocazia editării parțiale a două manuscrise din acest grup: Sucevița 23 (*Un manuscris al voievodului Alexandru al II-lea*, București, 1984) și Sucevița 24 (*Un manuscris al voievodului Ieremia Movilă*, București, 1984). Acum, Emil Dragnev introduce în circuitul științific, prin publicarea și comentarea integrală a miniaturilor, manuscrisul mai puțin cunoscut, cel descoperit în orașul ucrainean Elizavetgrad, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, și păstrat în prezent la Moscova, la Biblioteca de Stat a Rusiei. După cum se poate observa din multele trimiteri bibliografice, preocupările autorului în acest domeniu sunt mai vechi, prezentul volum datorându-se și stagiilor de documentare la mari biblioteci din Paris, München sau Moscova. Numai așa, bibliografia fiecărui manuscris poate fi, credem noi, exhaustivă. Oricum, impresia generală este că nimic din ce s-a scris nu i-a scăpat autorului.

De aproape un secol datează interesul specialiștilor pentru aceste manuscrise. În primul capitol: „**Odiseea**” **manuscriselor grupului Parisinus graecus 74** (p. 9-16), ni se descoperă circulația, uneori deosebit de complicată, a fiecărui manuscris în parte, prilej cu care ni se fac și anumite observații privind filiația lor. Se începe cu cel mai vechi manuscris al grupului – Parisinus graecus 74 (sec. XI) –, ce-și are originea la mănăstirea Studion din Constantinopol; în anul 1599 intră în colecția Bibliotecii Regale din Paris, astăzi Biblioteca Națională, în componența unei importante colecții de manuscrise grecești, după o scurtă escală în Italia, prin biblioteca Medicilor. Urmează trei manuscrise în limba georgiană, provenind din trei mănăstiri georgiene, astăzi păstrându-se în colecția Institutului de Manuscrise din Tbilisi: **Tetraevanghelul de la mănăstirea Ghelati**, caligrafiat și miniat, probabil, în Muntele Athos, în secolul al XII-lea; **Tetraevanghelul de la mănăstirea Djuruci**, realizat în Georgia, în secolul al XII-lea; **Tetraevanghelul de la mănăstirea Mokvi**, scris și miniat în Georgia, în anul 1300. **Tetraevanghelul bulgar**, al țarului Ioan Alexandru, din anul 1356, își are originea în Veliko Târnovo, într-unul din scriptoriile de aici, în prezent, în colecțiile British Museum. Conform unei însemnări marginale, în limba slavonă, a fost răscumpărat, după ultimele cercetări, de Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare. Este semnalat și în Țara Românească, la curtea lui Alexandru al II-lea Mircea, unde, după acest model, s-a realizat Tetraevanghelul Sucevița 23. La o dată necunoscută, ajunge la mănăstirea Sf. Pavel din Muntele Athos, unde a fost descoperit și achiziționat de colecționarul englez R. Curzon, a cărui colecție a intrat în posesia

Muzeului amintit; **Tetraevanghelul lui Alexandru al II-lea Mircea (Sucevița 23)** caligrafiat și miniat la comanda voievodului Țării Românești, Alexandru al II-lea Mircea, (1568-1577), ferecat în Moldova, în anul 1605, de către Ieremia Movilă. Pentru prima oară, Emil Dragnev emite ipoteza realizării acestui manuscris în Moldova „...prin intermediul fratelui voievodului muntean, Petru Șchiopul, dar neajuns la destinatar din cauza decesului său. Aceasta ar putea explica într-o anumită măsură de ce manuscrisul, fiind o ctitorie domnească, a rămas fără ferecătură, lipsă reparată de Ieremia Movilă” (p.15). De altfel, la Sucevița, s-a păstrat fără întrerupere; **Tetraevanghelul lui Ieremia Movilă (Sucevița 24)**, realizat ante 1607, la comanda lui Ieremia Movilă pentru mănăstirea Sucevița, unde s-a și păstrat până în a doua jumătate a secolului trecut, când a trecut în custodia Muzeului de Istorie a României; **Tetraevanghelul de la Lvov**, elaborat în scriptoriul mănăstirii Dragomirna, între anii 1614-1617, la comanda mitropolitului Anastasie Crimca pentru o mănăstire din Galiția. Păstrat o vreme la Biblioteca Universității din Lvov, astăzi a fost regăsit la Biblioteca Națională din Varșovia. Călugărul Teofil de la Voroneț a realizat textul, iar Ștefan, zugravul din Suceava, miniaturile; **Tetraevanghelul de la Elizavetgrad**, datat la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea. Lipsit de însemnări marginale, i s-au putut reconstitui proveniența și circulația în urma unui studiu îndelungat privind raporturile dintre manuscrisele grupului. Se presupune a fi o comandă domnească, posibil a lui Petru Șchiopul. Prezența miniaturii Înălțării Domnului, dintr-un loc anume, pe o pagină întreagă, ar lămuri, potrivit autorului, destinația: mănăstirea Galata, ctitoria lui Petru Șchiopul, cu hramul Înălțării, sau biserica cu același hram, astăzi dispărută, din preajma Mitropoliei din Suceava, unde a slujit Anastasie Crimca.

Capitolul II: **Istoricul cercetării manuscriselor** (p.17-30), este structurat în două subcapitole. 1. **De la origini până la prima conflagrație mondială.** 2. **De la perioada interbelică până în zilele noastre.** Din câte se poate observa, autorul a identificat toate contribuțiile privind manuscrisele evocate anterior. Astfel, aflăm că Tetraevanghelul bulgar, al țarului Ioan Alexandru, a fost cel dintâi introdus în circuitul științific. În ceea ce ne privește, Tetraevanghelele Sucevița 23 și 24 au fost făcute cunoscute, pentru prima oară, de către episcopul cărturar Melchisedec Ștefănescu, în anul 1883. Următoarele descrieri, ample sau mai limitate, aparțin lui E. A. Kozak, N. Iorga și G. Balș, D. Dan. Sucevița 24 devine pentru prima oară expozat, în cadrul unei expoziții organizate, în anul 1886, la Cernăuți. Expoziția de artă veche și modernă românească organizată la Paris, în anul 1925, apoi la Geneva, introduce Tetraevanghelele Sucevița 23 și 24 în circuitul științific internațional. După acest prilej, S. Der Nersessian publică pentru prima oară configurația privind raporturile, filiațiile, între manuscrisele grupului. Un alt moment important din evoluția studiilor privitoare la aceste manuscrise l-a constituit apariția monografiei semnate de M. V. Șcepkina, în anul 1963, unde, între altele, cercetătoarea rusă atribuie manuscrisul de la Elizavetgrad școlii mitropolitului Anastasie Crimca, de la începutul secolului al XVII-lea. Până atunci, se considera că provine din scriptoriul de la Târnovo. După cercetarea detaliată a Tetraevanghelului de la Elizavetgrad și a confruntărilor cu miniaturile celorlalte manuscrise, într-un studiu din anul 1989, Emil Dragnev dovedește că Tetraevanghelul de la Elizavetgrad a constituit prototipul pentru Sucevița 24, după cum a presupus, cu ani în urmă, S. Der Nersessian.

Capitolul III este consacrat **Descrierii manuscriselor**, (p. 31-44), după normele cunoscute specialiștilor, autorul descrie cele opt manuscrise, adoptând următoarea schemă: locul actual de conservare, proveniența, datarea, comanditarii, realizatorii, destinația, conținutul, integritatea, ornamentația, miniaturile, coperta, inscripții, expoziții,

bibliografia. Nu totdeauna se regăesc toate aceste informații pentru-că unele manuscrise sunt descrise după surse bibliografice.

În capitolul IV: **Frontispiciile codicelor grupului Parisinus graecus 74** (p. 45-56), ni se prezintă detaliat structurile ornamentale ale decorațiilor întâlnite, precum și tematica iconografică a medaliodelor din cadrul frontispiciilor.

Capitolul V: **Studiul iconografic și stilistic al miniaturilor codicelui de la Elizavetgrad** (p. 57-168), constituie de fapt textul propriu-zis al acestui volum prețios. Pe evanghelii, începând cu Evanghelia după Matei, planșă după planșă (în total 72) se succed și cele 353 de reproduceri color, remarcabile, pe foaie velină. Pentru prima oară sunt făcute publice toate miniaturile acestui manuscris. Se analizează, se compară, se scot în evidență trăsăturile originale ale fiecărei scene, ale fiecărui ciclu iconografic. Am remarcat și multe trimiteri bibliografice către alte manuscrise miniaturate, care nu aparțin grupului. Ultimul paragraf al acestui capitol cuprinde observații privind **Poziția stilistică a miniaturilor Tetraevanghelului de la Elizavetgrad**.

Capitolul VI este dedicat **Ecourilor miniaturilor manuscriselor grupului Paris. Gr. 74 în arta Moldovei medievale** (p. 169-180). În subcapitolul **Manuscrise din afara grupului** autorul aduce în discuție un Tetraevanghel moldovenesc, din ultimii ani de domnie ai lui Ștefan cel Mare (păstrat astăzi la Biblioteca Națională din Varșovia), ale cărui miniaturi au o structură diferită și ar pleda în favoarea prezenței Tetraevanghelului bulgar, al țarului Ioan Alexandru, în Moldova, „la răscrucea secolelor XV-XVI”. În cel de-al doilea subcapitol, **Pictura murală din Moldova de la sfârșitul secolului al XV-lea până la începutul secolului al XVII-lea și manuscrisele grupului Paris. Gr. 74** ni se precizează că istoricii de artă disting două perioade în care se înregistrează influența miniaturilor acestui grup de manuscrise asupra picturilor murale din Moldova (1. ultimul deceniu de domnie a lui Ștefan cel Mare și primii ani de domnie ai lui Petru Rareș. 2. Sfârșit de secol XVI și început de secol XVII). De-a lungul timpului, influențe ale miniaturilor manuscriselor acestui grup au fost semnalate în pictura interioară (naos și altar) de la Voroneț, Bălinești și Dobrovăț (prima perioadă), pictura din interiorul mănăstirilor Sucevița și Dragomirna (a doua perioadă).

În ultimul capitol, al VII-lea, **Considerații privind atribuirea Tetraevanghelului de la Elizavetgrad și poziția sa în stema manuscriselor grupului Paris. Gr. 74**, (p.181-192), aflăm, pentru început, un util istoric al evoluției studiilor ce privesc „problema raporturilor de filiație dintre manuscrisele grupului Paris. Gr. 74”, ca apoi, autorul să ne propună propria-i schemă de filiație. Ne atrage atenția asupra unor ipoteze mai vechi, pe care le consideră viabile. Nefiind terminat (Tetraevanghelul de la Elisavetgrad) până la plecarea lui Petru Șchiopul în exil, manuscrisul rămâne la Dragomirna, de unde, potrivit autorului, cazacii lui Timuș Hmielnițki l-ar fi dus în Ucraina, unde a putut intra în posesia ortodocșilor de rit vechi și, în cele din urmă, să ajungă în mănăstirea lipovenească din Elizavetgrad. Manuscrisul de la Elizavetgrad (sau un alt manuscris descendent din el) a servit ca model pentru Sucevița 24. Asupra calității de caligraf și miniaturist a lui Anastasie Crimca mai stăruie semne de întrebare.

În **Încheiere**, (p.193-194), sunt formulate câteva concluzii privind valoarea manuscrisului de la Elizavetgrad, între care amintim: rolul său important în evoluția artei miniaturii din Moldova, prin valoarea artistică deosebită „...una dintre lucrările de debut ale celor ce vor constitui faima școlii de la Dragomirna...” (p.193); a servit ca model pentru realizarea miniaturilor din alte două importante manuscrise de la începutul secolului al XVII-lea: Sucevița 24 și Tetraevanghelul de la Lvov.

Prezentul volum mai cuprinde: **Lista miniaturilor în ilustrații și în descrierea iconografică**, (p.195-208), 353 de miniaturi în ordinea succesiunii lor, cu text explicativ trilingv; **Rezumate** în limbile engleză și rusă (p. 209-218); **Lista abrevierilor** (p. 219), o **Bibliografie** (p.220-226), ce însumează 170 de titluri în mai multe limbi; un **Indice**, (p.227-230), cu manuscrisele, mozaicurile, picturile murale, icoanele, piesele de fildeș, teracotă, orfevrărie și broderie liturgică despre care s-a făcut vorbire în cuprinsul volumului.

Unele mici inadvertențe (de pildă, anii de domnie ai lui Alexandru al II-lea Mircea în Țara Românească: 1568-1577 (p.13) și 1668-1777 (p.38) sau unele afirmații ce se repetă în mai multe capitole sunt aproape inerente unei lucrări de asemenea dimensiuni.

Elaborat după ani de documentare, studiu și reflecții, cu netăgăduită acribie științifică, în condiții grafice demne de laudă, în beneficiul cercetătorilor, volumul prezentat, a cărui editare a fost posibilă cu sprijinul Fundației Soros din Republica Moldova, al Institutului Cultural Român și al Consulatului Onorific al Republicii Elene în Republica Moldova, se impune ca un titlu de referință în domeniu.

Olimpia Mitric

P. P. PANAITESCU, *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. II, Ediție îngrijită de Dalila-Lucia Aramă și revizuită de G. Mihăilă. Cu o prefață de Gabriel Ștrempel,
București, Editura Academiei Române, 2003, 515 p. + 32 facsimile color

Editarea, sub egida Bibliotecii Academiei Române, celui de-al doilea volum din Catalogul manuscriselor slavone din Biblioteca Academiei Române, alcătuit cu ani în urmă de către istoricul și slavistul P. P. Panaitescu, a constituit un adevărat eveniment pentru cercetătorii interesați de vechiul scris românesc. „Prin manuscrisele prezentate, lucrarea se constituie într-un instrument deosebit de util nu numai pentru slaviștii de pretutindeni, ci și pentru alte categorii de cercetători, întrucât pentru o perioadă de câteva secole (XIV-XIX) se dau date nu numai despre operele copiate sau autorii lor, ci și despre principalele centre de copiere a manuscriselor traduse în a patra limbă sacră – slavona -, ca și informații istorice, sociale, meteorologice etc., furnizate de adnotările copiștilor”, cum ni se precizează într-una din frazele inserate pe coperta posterioară a volumului.

În **Prefață** (p. 5-6), Profesorul Gabriel Ștrempel, membru de onoare al Academiei Române și directorul Bibliotecii Academiei Române, amintește cititorilor despre începuturile elaborării acestui proiect și explică motivele întâzierii apariției prezentului volum.

Nota asupra ediției (p.7-8), este semnată de regretata Dalila Lucia Aramă, îngrijitoarea ediției. Ei i-a revenit sarcina de a face revizuirile și a aduce completările necesare, scoase în evidență și de recenziile la primul volum. Profesorului G. Mihăilă îi aparține revizuirea finală.

Precum se cunoaște, primul volum, apărut în anul 1959, conține o amplă introducere elaborată de P. P. Panaitescu, privitoare la întreg fondul de manuscrise slavone de atunci, ce număra 720 de volume. În acest volum sunt descrise, în continuarea

vol. I, manuscrisele sub cotele 301-600, după același model. Astfel, descrierea fiecărui manuscris conține trei categorii de informații: elementele de identificare (data, paginația, formatul); descrierea conținutului manuscrisului (capitolele textelor, iar în cazul miscelanelor, și titlul operelor componente în original și în traducere; în situația operelor sau capitolelor acefale și fără sfârșit se dau incipitul și desinitul), precum și însemnările marginale de interes documentar, în original și traducere; urmează o scurtă descriere bibliografică a fiecărui manuscris (observații privind scrisul, cernelurile folosite, prezența elementelor de ornamentică și a miniaturilor, date succinte privind legătura, limba folosită, proveniența). După cum se poate observa, pentru manuscrisele mai vechi, nu sunt indicate întotdeauna filigranele; de asemenea, lipsesc trimiterile la cataloagele de filigrane. Nu sunt descrise (chiar și sumar) elementele de ornamentică și miniaturile, așa cum precizam mai sus, se semnalează doar prezența lor. Este adevărat, aceste neajunsuri, inerente în cazul unei lucrări de asemenea complexitate, sunt, într-o oarecare măsură, suplinite de cele 32 de facsimile color (un facsimil reprezintă însemnarea lui Gavriil Uric pe una din filele manuscrisului autograf 136) și 26 de filigrane reproduse.

În ceea ce privește conținutul acestui volum, cele mai vechi manuscrise datează din secolele al XIII-lea și al XIV-lea (cotele 450, 491). Predomină manuscrisele în limba slavonă de redacție medio-bulgară, ce-și au originea în Moldova. Sub raportul provenienței, indicele indică, pe lângă provinciile românești: Rusia, Ucraina, Muntele Athos, Serbia, Galiția, Bulgaria, Ungaria, Volânia, Macedonia, Epir. La o primă consultare a volumului, am remarcat o Biografie a starețului Paisie Velickovski, de la începutul secolului al XIX-lea (cota 350); Cronica lui Gh. Amartolos, în trei versiuni (cotele 320, 321, 330); Pomelnicul Schitului Mare, din Galiția, cu multe nume de ctitori din rândul domnilor și boierilor din Moldova (cota 500); un interesant Miscelaneu, scris în anul 1794, la mănăstirea Vorona, de Nicanor, un ucenic al părintelui Paisie, între texte, O versiune a relației mitropolitului Gheorghe (cota 577).

Se știe, primul volum a apărut fără indici; conform organizării materialului catalogat de către P. P. Panaitescu, abia ultimul volum trebuia să conțină și indicii generali. În cazul de față, Tabelele și indicii pentru ambele volume, (p. 486-512), permit, într-adevăr, o mai bună utilizare a informațiilor cuprinse în cele două volume. Avem a face cu două Tabele pereche (**A. Tabel de concordanțe între catalogul lui A.I. Iațimirski și cotele Bibliotecii Academiei Române și B. Tabel de concordanțe între cotele Bibliotecii Academiei Române și catalogul lui A. I. Iațimirski**), **Indicele cronologic al manuscriselor, Indicele manuscriselor (în ordinea cotelor)** (ni se indică numai data manuscriselor), **Țările sau regiunile de proveniență a manuscriselor, Redacțiile manuscriselor, Copiștii manuscriselor (în ordine alfabetică și în ordine cronologică)**. Totuși, lipsa unui indice tematic se face simțită, întrucât cercetătorul interesat de un anumit titlu, în special atunci când este pus în situația să identifice texte fragmentare, trebuie să parcurgă tot catalogul. Fără îndoială, ultimul volum, pe care-l dorim editat cât mai repede, va cuprinde Indicele general pentru toate cele trei volume, cum a fost preconizat de la bun început, deoarece numai în acest mod, informațiile multe și variate vor ajunge mai rapid la îndemâna celor interesați.

Olimpia Mitric

**ION I. SOLCANU, *Artă și societate românească secolul XIV-XVIII*,
București, Editura Enciclopedică, 2002**

Cine a urmărit mai de aproape activitatea științifică a profesorului Ion I. Solcanu, nu poate fi surprins de apariția acestui elegant volum, pe care prestigioasa Editură Enciclopedică l-a editat, volum consacrat artei și societății românești în decursul a patru secole din Evul Mediu. Și aceasta pentru alte studii, mai restrânse sau mai întinse, dar la fel de erudite și la fel de generoase ca perspectivă, o anunțau cu ani în urmă, când același neobosit autor poposea, deseori, în fața monumentelor istorice voievodale din Nordul Moldovei.

Mergând pe urmele marilor istorice Nicolae Iorga, Vasile Grecu, Oreste Luția, I.D. Ștefănescu, Virgil Vătășianu, Ch. Diehl, Henry Focillon, Andre Grabar, L. Brehier, istoricul Ion I. Solcanu a căutat să descifreze realități artistice de neuitat în *acele împărățești mantii colorate care în secolul al XVI-lea au fost așezate pe umerii de piatră ai ctitoriilor domnești*, consacându-le studii deosebite, înțelegând că aceste capodopere universale exprimă direct sau indirect o atitudine în fața istoriei, atitudine exprimată unic în lume prin aceste fresce, înregistrând multiform ethosul și aspirațiile estetice ale poporului român, uneori și dimensiunea socială.

Prin modul e a pune problemele, de a le aborda și a le căuta soluționări la interferența unor domenii diferite – politic, religios și artistic – și sub aspecte diverse – ideologic, tradițional, instituțional, cartea lui Ion I. Solcanu este cu adevărat incitantă.

Maniera de abordare a temei are scopul vădit nu numai de a lămuri unele probleme legate de Evul Mediu românesc în contextul Evului Mediu european, dar și a aduce importante contribuții de ordin imperativ în direcția înfățișării vieții sociale, politice și culturale din secolele al XIV-XVIII.

Citind cu atenție această carte, înțelegem că pictura murală din Nordul Moldovei este reflexul unei vieți, este modul nostru specific de a dialoga cu istoria într-o complexitate și originalitate aparte. Complexitate – pentru că la începuturile artei aulice est carpatice s-au întâlnit aici influențele marilor stiluri ale vremii – bizantin, gotic și, mai târziu renescentist – grefate pe o tradiție autohtonă, dar deopotrivă, trebuie avute în vedere durata și amploarea fenomenului în discuție, întins de-a lungul a aproape patru veacuri și cuprinzând arhitectura, sculptura și pictura.

Cuprinsul cărții este distribuit în patru mari capitole, autorul procedând la o cercetare și o expunere metodică și documentară, punându-și întrebări și dând răspunsuri, neocolind problemele delicate, ori mai puțin clare, cântărind argumentele și explicând opțiunea finală.

Fie că se oprește asupra vieții economice, a vieții militare sau asupra realităților etnografice și folclorice, aprecierile se impun, atât datorită faptului că lucrarea se prezintă sub forma unei densități considerabile de informații și interpretări, cât și faptului că se prezintă sub forma unui produs al deplinei maturități și experienței în câmpul științei patronate de Muza Clio.

Cu un profesionalism desăvârșit, istoricul ieșean Ion I. Solcanu și-a dezvoltat expunerea așternând observațiile și aprecierile cu cumpănire, legitimându-se cu autoritatea competenței. Prin finețea și subtilitatea care îi caracterizează întotdeauna observațiile și cu eleganța antrenantă a expunerii, autorul încheie volumul cu o temă cu totul și cu totul aparte: *Motivații etico religioase și ideologice ale actului de ctitorie*.

Din acest capitol înțelegem că nu spre laudă deșartă Ștefan cel Mare a ridicat atâtea lăcașuri de închinare, înzestrându-le cu moșii și oameni, cu obiecte și cărți de cult, acordând numeroase privilegii, ci spre mulțumirea sufletului său, spre slava lui Dumnezeu, spre Care își ridică gândurile și nădejdea ori de câte ori se găsea în vreo strâmtorare ori necaz. Toate fiind cuprinse, așadar în *Motivații atico religioase* ori *Motivații ideologice*.

Însoțită de o bibliografie bogată, peste 170 de titluri – și de o ilustrație excelentă, lucrarea constituie o realizare științifică de prestigiu, merită să evidențieze aspectele importante, definatorii ale evoluției societății românești la est de Carpați.

Este cert că lucrarea va constitui un moment de referință indispensabil investigațiilor viitoare, ca una din cele mai reprezentative lucrări dedicate civilizației medievale românești.

Rândurile de față sunt doar un semnal despre o lucrare cu totul remarcabilă, bogată în informații, care se citește cu mult interes, dar mai ales cu mult folos. Este o bucurie de a putea semnala o carte ca aceasta și de a putea discuta pe marginea unora dintre problemele pe care le readuce în atenția specialiștilor.

Vasile M. Demciuc

RĂZVAN THEODORESCU, ION SOLCANU, TEREZA SINIGALIA,
Artă și civilizație în timpul lui Ștefan cel Mare, București, Ministerul Culturii și
Cultelor, 2004

Făuritor al celei mai glorioase pagini din istoria Moldovei, Bincredinciosul voievod Ștefan cel Mare și Sfânt a inspirat pana oamenilor de cultură în cercetarea și studierea documentelor vremii, arătând dragostea oamenilor consacrați în domeniu față de personalitatea complexă a Marelui Voievod.

În anul în care s-au împlinit cinci veacuri de la momentul strămutării sale la locașul de veci, printre lucrările editate cu acest prilej un loc aparte îl ocupă acest volum, editat în condiții grafice de o eleganță deosebită, așa cum se cuvenea pentru cinstirea celui care a lăsat ca pe un testament sfânt, atât iubirea și jertfelnicia pentru apărarea hotarelor Moldovei, pentru apărarea credinței strămoșești cât și pentru promovarea și susținerea actului de cultură.

Capitolul prim al acestui somptuos volum intitulat sugestiv *Această poartă a creștinătății* este datorat cunoscutului academician Răzvan Theodorescu. Alegerea acestui titlu de capitol, *tălmăcind un faimos pasaj dintr-o versiune italienească a scrisorii... trimise de Ștefan cel Mare puterilor creștine* (p.1) nu este întâmplătoare. Moldova era o țară așezată la confluența ariilor de civilizație majoră ale continentului, era o țară care își afirmase apartenența la spiritualitatea Răsăritului ortodox, în vremea căderii vechii capitale imperiale creștine și a prăbușirii unui model de civilizație. În fața unora mânați de poftă prădalnice și de mirajul stăpânirii lumii, Ștefan cel Mare s-a dovedit a fi un luptător hotărât, apărând cu dârzenie Țara Moldovei și Apusul întreg, creștinătatea amenințată de robie și de trecere la islamism cu forța, mai ales după ce în 1453 **Roma ce nouă, Cetatea ortodoxiei, Mama Lumii (Ume Dumia)** cum îi spuneau turcii, se prăbușise sub asaltul ienicerilor lui Mehmed al II-lea, pe care beția cuceririi și

stăpânirii îl împingeau către Europa toată, care încremenise la gândul subjugării și al transformării bisericilor în moschei, după exemplul nefericit al **Sf. Sofia**.

În stilul caracteristic cu care deja suntem obișnuiți, academicianul Răzvan Theodorescu urmărește să susțină în acest capitol ideea că spada lui Ștefan cel Mare a fost totodată și crucea, apărându-se împotriva semilunii cotropitoare, așa cum îl sfătuia conștiința sa de om, de ostaș, și desigur nu în ultimul rând, conștiința de creștin, el apăra toată creștinătatea acelei vremi.

Capitolul al doilea intitulat *Arhitectura: tradiție și inovație* este datorat istoricului ieșean Ion Solcanu, care de câteva decenii bune a dat istoriografiei românești studii de certă valoare în acest domeniu. Fie că se referă la construcțiile laice fie că se referă la construcțiile religioase, autorul acestui capitol prezintă cu deosebită acuratețe spiritul novator al celui ce comanda zidirea acestor edificii.

Arta pictorilor – între unitate și diversitate este titlul celui de al treilea capitol al acestui volum, capitol semnat de Tereza Sinigalia. Ceea ce atrage atenția de la începutul acestui capitol este faptul că în paginile acestui capitol vom găsi o analiză *domenială a creațiilor artistice din vremea marelui voievod, o abordare globală* (p. 47).

Din sinteza marilor stiluri europene cu tradiția autohtonă a apărut o artă de mare originalitate, marcată profund de acele particularități zonale, în care unii specialiști întrevăd un specific național. Fie că se referă la miniatură, ori la broderiile religioase din epoca lui Ștefan cel Mare, la pictura murală, la pietrele de mormânt sau la piesele de argintărie concluzia pe care ne-o trasează autoarea este aceea că în epoca lui Ștefan cel Mare în domeniul artei putem vorbi de o unitate în diversitate.

Cum este și firesc fiecare capitol este urmat de un aparat critic, menit să-l ajute pe cel ce parcurge aceste pagini să înțeleagă mai bine subiectele tratate, mai mult chiar pentru ca aceste studii de o inestimabilă valoare științifică să aibă un circuit internațional, în acest volum avem și versiunile în limba franceză și limba engleză.

Partea a doua a acestui volum omagial este un adevărat album cu imagini color de o calitate superioară, ce prezintă materialul vizual al textului.

După lectura acestui volum înțelegem și mai bine de ce Ștefan cel Mare a fost *iubit de supușii săi...un om politic eminent... înțelept, modest și profund religios* (Radu Rosetti).

Vasile M. Demciuc

Bibliografia românească veche – îmbogățită și actualizată – Vol. I (A-C), elaborată de colectivul bibliologic al Institutului de Memorie Culturală (CIMEC) cu contribuția specialiștilor în carte veche din România, Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște, CIMEC – Institutul de Memorie Culturală, 2004, 263 p. + ilustrații.

Anul trecut, la Târgoviște, cu ocazia Sesiunii „Valori bibliofile din Patrimoniul Cultural Național”, organizată în perioada 4-6 noiembrie, a fost lansat primul volum din *Bibliografia românească veche – îmbogățită și actualizată* –, coordonat de Mariana Iova și Dan Matei, cu finanțarea asigurată de Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” din Târgoviște și Consiliul Județean Dâmbovița.

După primul volum al *Bibliografiei de referință a cărții vechi* (București, CIMEC, 1999), am fost plăcut surprinși de această nouă apariție editorială, mult așteptată, de fapt și o altă modalitate de valorificare a miilor de fișe de carte veche trimise, de-a lungul a mai bine de zece ani, de bibliotecarii marilor biblioteci din țară și muzeografilor din Oficiile Județene pentru Patrimoniul Cultural Național. Întrucât prezentul volum, ca și cele următoare, nu ar fi fost posibil fără eforturile conjugate și ale celor 34 de bibliotecari și muzeografi din aproape toate județele țării, specializați în carte veche, le preluăm și noi numele, indicate la p. 4: Grațiana Alicu, Maria Ambruș Hedvig, Ana Andreescu, Maria Basarab, Gabriela Braun, Rodica Colta, Doina Dreghiciu, Maria Dulgheru, Violeta A. Ghelmez, Mariana Jaklovszky, Eva Isac, Constantin Mălinaș, Eva Mârza, Iacob Mârza, Elena Mihu, Olimpia Mitric, Eva Molnar, Doina Naegler, Mariana A. Olteanu, Cornel Oneț, Ioana-Maria Oros, Rodica Popescu, Nicoleta Răileanu, Dan Râpă-Buicliu, Stelian Sasu, Anna Selejan, Marianne Siegmund, Dumitra Simion-Bulei, Olga Șerbănescu, Monica Tatușescu, Dorin Teodorescu, Luana Troia, Maria Toader, Lazăr Ureche.

În **Notă asupra ediției** (și în variantă engleză) (p. 5-8), neobosita Mariana Iovane prezintă, pentru început, un scurt istoric al preocupărilor de valorificare a valorilor bibliofile din țara noastră, de la prima folosire a termenului de bibliografie până la cataloagele publicate în zilele noastre. Ni se enumeră numai câteva cataloage apărute în diferite centre din țară. Credem că ar fi fost chiar o ocazie de a fi trecute în revistă toate cataloagele de carte veche, mai vechi sau mai noi, întrucât toate sunt la fel de importante și toate vor fi folosite, la un moment dat, în redactarea următoarelor volume, de către colectivul de bibliologi de la CIMEC. Enumerându-se doar câteva titluri, s-a creat impresia că numai acelea sunt agreate, ca fiind cele mai demne de a fi băgate în seamă. Dacă este așa, să se indice care au fost criteriile ce au stat la baza unei eventuale departajări. Se înțelege, ne referim numai la cataloage, nu și la contribuțiile la Bibliografia românească veche. În continuare, ni se aduce la cunoștință că, în curând va fi publicat, pe Internet, **Catalogul colectiv al cărții vechi românești**, altă realizare importantă a CIMEC-ului, „care cuprinde atât descrierea de ediție, cât și descrierea exemplarelor și consemnarea deținătorilor istorici și actuali” (p. 6), posibilă tot cu ajutorul bibliotecarilor și muzeografilor specializați în carte veche și rară din țară.

În ceea ce privește tehnica de redactare a volumului de față, pornind de la titlurile din monumentală *Bibliografie românească veche* (elaborată de Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu, în patru volume, și publicată în perioada 1903-1944) și completările ulterioare în volume (Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Târgoviște, Muzeul Județean Dâmbovița, 1973, și Dan Râpă-Buicliu, *Bibliografia românească veche Additamenta I (1536-1830)*, Galați, Editura Alma, 2000), s-au efectuat cercetări pe exemplarele complete puse la dispoziție de marile biblioteci bucureștene (Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Centrală Universitară, Biblioteca Națională, Biblioteca Patriarhiei) sau pe fișele cu descrierea bibliografică, de asemenea, a exemplarelor complete, efectuate de-a lungul anilor, de specialiștii din țară. În felul acesta, s-au putut face noi identificări de cărți, s-au putut aduce completări la titlurile și edițiile tipărite în perioada 1508-1830.

O atenție sporită se acordă lucrărilor în alte limbi (latină, germană, maghiară), tipărite în Transilvania. Spre deosebire de Bibliografia românească veche, unde criteriul folosit în descrierea cărților a fost cel cronologic, prezentul volum adoptă criteriul alfabetic, cuprinzând literele A, B și C. Timpul scurt avut la dispoziție a făcut ca din acest prim volum să rămână nefinalizate ~ 150 de titluri din Bibliografia românească veche, 40

de titluri noi, contribuții, păstrate în colecțiile Academiei Române și ~ 30 de titluri noi, contribuții, din rândul transilvanicelor.

Toate acestea se vor regăsi într-un supliment la volumul I. Ni se mai specifică că: „Descrierile catalografice <323 la număr – n. n.> respectă normele Standardului internațional de descriere Bibliografică ISBD (A), adoptat în România și adaptat specificului cărții românești. Acest fapt înlesnește și transmiterea la nivel internațional a informațiilor bibliografice legate de cartea veche românească” (p. 7). Este, într-adevăr, o realizare impresionantă, deoarece mai toți autorii cataloagelor alcătuite în țară, descriind multe exemplare, chiar mii, nu și-au putut permite să respecte normele ISBD (A), din cauza lipsei spațiului, obligați fiind să-și cuprindă materialul într-un singur volum.

Volumul de față mai beneficiază de un număr apreciabil de facsimile color, (p. 221-244), ce reprezintă foi de titlu, xilogravuri, steme, vignete, aflate pe exemplare mai rare. Recomandăm colectivului de redacție, ca pe viitor să folosească și reproducerile din cataloagele apărute în diferite centre din țară, întrucât și autorii lor s-au străduit să evidențieze prezența exemplarelor reprezentative.

De asemenea, foarte utili în astfel de lucrări, **Indexul cronologic**, (p. 245-247), și **Indexul de responsabilități**, (p. 248-262), permit o mai bună și rapidă utilizare a informațiilor ce însoțesc fiecare titlu de carte.

Dorim colectivului de redacție, coordonatorilor, putere și condiții optime de a putea duce mai departe și, mai ales, de a desăvârși un proiect deosebit de ambițios, care, probabil, se va concretiza în vreo zece volume, discutat, de multă vreme, sub raportul necesității, la toate perfecționările sau sesiunile de profil, în condițiile în care clasică Bibliografie românească veche lipsește din multe județe ale țării.

Olimpia Mitric

ALEXANDRINA IONIȚĂ, *Studii de bibliologie*,
Iași, Casa Editorială Demiurg, 2003, 173 p.

Cum ne și precizează în **Argument** (p. 9-11), în acest volum, Alexandrina Ioniță adună la un loc o parte dintre comunicările prezentate la simpozioane de specialitate, studiile și articolele publicate în volume cu circulație restrânsă, pe parcursul a două decenii de activitate în Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași. Fondurile și colecțiile acestei instituții prestigioase constituie și sursa subiectelor abordate de autoare (specializată în cartea veche franceză, tema tezei de doctorat fiind **Carte franceză în Moldova până la 1859**), care (alături de alte nume, precum: Liviu Papuc, Luana Troia sau Elena Chiaburu) se numără între bibliotecarii cercetători ieșeni, ce nutresc pasiune sinceră pentru profesia lor, continuând astfel tradiția reprezentată de M. Bordeianu, M. Bodinger, N. Gaidagis, E. F. Paraschiv și mulți alții, evocați și de autoare în cuprinsul acestei cărți.

Volumul de față debutează cu studiul: **Activitatea biblioteconomică a prof. Petre Andrei în perioada directoratului său la Biblioteca Universității din Iași (1922-1927)** (p. 13-50). Autoarea cercetează arhiva Bibliotecii Centrale Universitare, fonduri de la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale – Filiala Iași, și scoate la lumină aspecte necunoscute din activitatea Profesorului „un intelectual de excepție printre contemporanii săi” (p.13), aflat temporar la cârma Bibliotecii, „... pentru a oferi o

imagine de ansamblu asupra concepției, proiectelor și realizărilor profesorului Petre Andrei în domeniul biblioteconomic”(p.17). Posibilitățile de recuperare a împrumuturilor restante, de conservare a fondurilor și reorganizare fundamentală a Bibliotecii au constituit preocupările majore ale directorului. Pe atunci, Biblioteca funcționa în actuala sală de lectură a Bibliotecii Tehnice „Gh. Asachi”, corpul A. Este lesne de înțeles de ce lipsa de spațiu a fost invocată din ce în ce mai des, iar solicitarea unui local propriu pentru Bibliotecă se impunea de la sine.

În **Addenda la reconstituirea unei biblioteci teologice moldovene: Biblioteca Seminarului „Veniamin Costache”** (p. 51-68), Alexandrina Ioniță exprimă necesitatea continuării cercetărilor privind reconstituirea vechilor biblioteci din Moldova, particulare și instituționalizate. Îi susținem ideea, adăugând că, acest lucru va fi posibil, atunci când fondurile și colecțiile de carte veche vor fi cunoscute, adică vor fi catalogate. Cunoscătorii știu că este o activitate deosebit de migăloasă, care ridică multe probleme, de la identificarea exemplarelor incomplete și descifrarea însemnărilor marginale până la găsirea soluțiilor optime de redactare, dar e deosebit de necesară, întrucât, constituie, în timp, o dovadă a existenței cărților și a informațiilor cuprinse în ele. Apoi, trebuie să se aibă în vedere starea de conservare precară a multor colecții de carte veche și rară, inclusiv a celor din bibliotecile diverselor Facultăți din Iași. De altfel, autoarea însăși, în demersurile reconstituirii Bibliotecii Seminarului „Veniamin Costache” s-a folosit în primul rând de cele două valoroase cataloage întocmite de Martin Bodinger (*Catalogul cărților rare și prețioase*, vol. I-IV, Iași, 1981) și Ilie Popa (*Catalogul Bibliotecii Seminarului Matematic al Universității din Iași, întocmit la 1 iulie 1943*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”). Desigur, și în alte biblioteci pot fi întâlnite cărți ce-au aparținut fie lui V. Costache, fie Seminarului, căci, se știe, ele sunt „călătoare”. De pildă, în volumul nostru, *Cartea românească manuscrisă din nordul Moldovei* (București, 1998, p. 125-127), este descris manuscrisul autograf al traducerii lui V. Costache, **Funie întreită**, cu însemnări marginale autografe, manuscris tradus în Basarabia, în localitatea Colincăuți; provine de la parohia „Adormirea Maicii Domnului” din Comănești (jud. Suceava) și i-a fost dăruit arhimandritului Filaret Bendevschii de către însuși V. Costache.

În studiul **Impresii de călătorie despre români într-o carte rară străină din colecțiile Bibliotecii de Istorie: Adam Neale** (p. 69-81), autoarea face cunoscute valorile bibliofile din filialele Bibliotecii Centrale Universitare, în cazul de față cea mai veche carte străină din Biblioteca Facultății de Istorie, *Voyage en Allemagne, en Pologne, en Moldavie et en Turquie*, Paris, 1818, într-o foarte bună traducere după ediția princeps, *Travels through some parts of Germany, Poland, Moldavia and Turkey*, tipărită la Londra, în anul 1818. Autorul, Adam Neale, medic de profesie, în călătoria dus-întors pe care o face spre Constantinopol, în anul 1805, are posibilitatea să traverseze Moldova. Localitățile vizitate sunt: Cernăuți, Dorohoi, Botoșani, Iași (unde este primit la palatul prințului Al. Moruzi), Vaslui, Bârlad, Focșani și Galați. Impresionează considerațiile istorice, economice, politice, demografice, etnografice, unele potrivitându-se chiar și astăzi. De asemenea, informațiile (unele preluate de la prof. univ. dr. V. Cristian) privind constituirea Bibliotecii Facultății de Istorie sunt mai mult decât binevenite.

În articolul **Carte românească publicată în limbi străine existentă în fondul Bibliotecii de Istorie (1846-1943)** (p. 83-88), ni se prezintă profilul tematic al cărții românești publicată, între anii enunțați, în limbile engleză, germană, italiană, dar mai ales franceză, păstrată în fondul Bibliotecii de Istorie. Comentariile în legătură cu conținutul

operelor, momentul aparițiilor editoriale, pe provincii istorice, scopul urmărit de editori, sunt deosebit de interesante.

Studiul **Cartea veche și rară din colecția Bibliotecii de Istorie (Contribuții la Catalogul cărților vechi și rare publicate până la 1859, existente în colecțiile filialelor Bibliotecii Centrale Universitare „M. Eminescu”)** (p. 89-113), ne face cunoscut, în Anexă, Catalogul cărților vechi și rare publicate până la 1859, existente în colecția Bibliotecii Facultății de Istorie, alcătuit cu participarea regretatei Elena Zmeu-Coșofreț. Bănuim că numai din cauza spațiului limitat nu ni s-au redat însemnările marginale și (cel puțin pentru cartea românească) nu s-au făcut trimiteri la *Bibliografia românească modernă* (vol. I-IV, sub coordonarea generală a lui Gabriel Ștrempel), înțelegând că cea mai veche carte românească este de după anul 1830: un exemplar din *Hronicul vechimei romano-moldo-vlahilor...Iași*, 1835. În curs de finalizare sunt cataloagele Bibliotecilor de la Facultățile de Chimie, Fizică, Biologie, Științe Economice, precum și de la Biblioteca Universității Tehnice. Le așteptăm finalizate și publicate.

În articolul următor, **Cercetarea bibliologică în Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu”: sinteza rezultatelor, stadiu și perspective** (p. 114-120), aflăm realizările științifice importante ale bibliotecarilor de ieri și de astăzi, din această instituție, concretizate în volume ce cuprind lucrările unor simpozioane de specialitate, Monografia Bibliotecii, Buletine informative, bibliografice, bibliografii sau biobibliografii. Concluzia cu iz pesimist a autoarei, cum că cercetarea bibliologică, la modul general, nu progresează într-un mod foarte energic și eficient, din păcate, este îndreptățită și ea privește cercetarea din multe alte domenii ale culturii.

Studiul **Cartea franceză din biblioteca lui Teodor Stamati** (p.121-142), ne prezintă o analiză structurală a secțiunii franceze a Catalogului bibliotecii lui Teodor Stamati (1812-1852) („primul profesor de fizică, chimie și științe naturale de la Academia Mihăileană”, p.122), catalog publicat chiar de către A. Ioniță (împreună cu Constantin Belțic). În Anexă, ne sunt redate toate titlurile de carte franceză (83 de titluri, în 122 de exemplare), reprezentând traduceri, dicționare (am remarcat că Teodor Stamati a alcătuit primul dicționar de cuvinte tehnice în limba română), gramatici, opere complete ale unor scriitori importanți.

În ultimul studiu, **Depozitul legal în biblioteconomia românească între ideal și realitate** (p. 143-171), este foarte util scurtul istoric al depozitului legal (important mod de completare a colecțiilor) în Europa și la noi. Ni se aduce la cunoștință că Biblioteca Centrală Universitară din Iași, continuatoarea vechilor Biblioteci a Academiei Vasiliene (înființată de Vasile Lupu, în anul 1642), apoi a Academiei Mihăilene (înființată de Mihail Sturdza, în anul 1835), este prima bibliotecă românească care a beneficiat de prevederile legii depozitului legal, înscrise în Regulamentul Bibliotecii Academiei Mihăilene din anul 1840. La fel de importante sunt datele cu privire la tipurile de cenzuri întâlnite în lume și la noi, începând cu mijlocul sec. al XVI-lea și până la cataloagele sau indexurile de autori și cărți interzise din secolul trecut.

Exprimându-ne, din nou, opinia asupra necesității cercetării tuturor fondurilor și colecțiilor de carte veche, în vederea elaborării cataloagelor atât de necesare, rămânem în așteptarea materializării editoriale și a celorlalte proiecte dezvăluite de autoare, pe parcursul acestui volum.

Olimpia Mitric

SORIN RADU, *Electoratul din România în anii democrației parlamentare (1919-1937)*, Institutul European, Iași, 2004, 352p.

Apărută într-un an al alegerilor parlamentare și prezidențiale, lucrarea de față face un recurs al trecutului procesului electoral românesc în perioada dintre cele două războaie mondiale. „Cine vrea să fie observatorul epocii sale, să scruteze orizontul și să reflecteze pentru a acționa, trebuie să se întoarcă în timp. Trebuie să abordeze istoria în perspectivă, ca artist care schițează un peisaj” spunea Thierry du Montbrial. De la o astfel de premiză a plecat universitarul Sorin Radu, lector dr. la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu cu preocupări legate de istoria contemporană a României, mai cu seamă în perioada interbelică.

Lucrarea analizată în paginile următoare conține o listă a *Abrevierilor* (p.5-6), o *Introducere* (p.7-14), trei mari capitole tematice intitulate *Evoluția legislației electorale din România în perioada 1917-1937* (p.15-51), cu următoarele subcapitole 1.1. *Revizuirea Constituției din iulie 1917. Introducerea votului universal* (p.15-19); 1.2. *Decretul-lege din noiembrie 1918 pentru Vechiul Regat și Basarabia. Decretul-lege electoral din august 1919 pentru Bucovina* (p.19-26); 1.3. *Legea electorală pentru Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș din august 1919* (p.26-34); 1.4. *Unificarea legislației electorale din România după 1918. Legea electorală din martie 1926* (p.35-52). Capitolul al doilea intitulat *Electoratul din România în perioada regimului parlamentar (1919-1937)* (p.52-146) este împărțit în subcapitolele 2.1. *Impactul războiului asupra corpului electoral* (p.52-74); 2.2. *Structura socială a electoratului* (p.74-91); 2.3. *Cultură politică și comportament electoral în România interbelică* (p.92-125) și 2.4. *Instabilitatea politică a electoratului. „Zestrea guvernamentală”* (p.125-146) iar ultimul capitol *Influențarea politică a electoratului* (p.146-317) este divizat în subcapitolele *Partidele politice și propaganda electorală* (p.146-214) și *Presiunea guvernamentală* (p.214-317), fiecare cu mai multe subtitluri. Lucrarea se încheie cu *Concluzii finale* (p.319-327), o amplă deși selectivă *Bibliografie* (p.329-341), și un *Indice de nume* (p.343-349), toate oferind cititorului un instrumentar științific model.

Lucrarea debutează cu *Introducerea* în care sunt inserate un scurt istoric al cercetărilor asupra vieții electorale interbelice și bogatul material arhivistic folosit, de la arhivele centrale și locale la fondurile personale, și până la presa epocii sau izvoarele memorialistice.

Primul capitol, *Evoluția legislației electorale din România în perioada 1917-1937*, demarează cu condițiile în care regele Ferdinand a promis soldaților români, în majoritate țărani, aflați pe frontul din Moldova anulului 1917 „și o largă participare la treburile statului” (p.17). Subcapitolul 1.2. *Decretul-lege din noiembrie 1918 pentru Vechiul Regat și Basarabia* aduce o serie de lămuriri asupra unor confuzii ce au existat în istoriografia românească. Între acestea, autorul descifrează faptul că până în 1926, când asistăm la unificarea sistemului electoral din România, au existat diferențe între decretul electoral din Vechiul Regat, Transilvania și Bucovina datorate condițiilor deosebite în care au evoluat acestea. De asemenea, se aduc lămuriri privind situația militarilor activi care nu erau împiedicați să participe la procesul electoral conform decretului-lege 3.402/1918, dar și asupra procedurii de votare. În subcapitolul dedicat legii electorale din Transilvania este explicată rațiunea pentru care femeile nu au primit drept de vot. „Abandonarea momentană a dreptului de vot pentru femei a fost dictată, se pare, și de

unele greutăți <tehnice>, anume analfabetismul existent în rândul femeilor de naționalitate română” (p.33). În subcapitolul 1.4. *Unificarea legislației electorale din România după 1918* sunt surprinse momentele unificării legislației electorale, legea electorală din martie 1926 dar și câteva judecăți de valoare privind eșecul de principiu și cel politic al reformei legislației în discuție.

Capitolul al doilea debutează cu 2.1. *Impactul războiului și al reformelor asupra corpului electoral* care prezintă conjunctura politică de după război și contextul în care au fost inițiate reformele corpului electoral. Autorul detaliază poziția minorităților înglobate în statul român după 1918, dar și modalitățile de adaptare a partidelor politice vechi, precum și cele acum apărute, la noile realități. O concluzie interesantă trasă aici o reprezintă noile „arme” ale luptei electorale, cum ar fi demagogia și denigrarea adversarilor politici (p.73). În subcapitolul 2.2. *Structura socială a electoratului* este reliefată baza socială a alegătorilor și acțiunile partidelor politice de la conservatori și liberali până la legionari și comuniști pentru a-și câștiga simpatizanții. Totodată, autorul atrage atenția asupra decalajului social generat de „marea majoritate a populației care locuia în mediul rural și se ocupa cu agricultura, fiind (...) lipsită de o cultură civică, și (...) o clasa conducătoare occidentalizată într-un asemenea grad, încât țările apusene dezvoltate îi servesc drept modele pe plan politic și cultural” (p.91). O impresionantă investigație este făcută în subcapitolul 2.3. *Cultură politică și comportament electoral în România interbelică*. Însoțit de o serie de tabele și grafice, textul face o comparație, pe de o parte, între corpul electoral european și cel românesc, arătând carențele celui din urmă, pe de altă parte fiind aduse în discuție antiteza dintre conștiința politică a diverselor minorități naționale participante la actul electoral: de la cosmopolitii evrei până la țiganii analfabeți. În 2.4. *Instabilitatea politică a electoratului* este evidențiată importanța așa-numitei „zestre guvernamentale” datorată lipsei culturii politice a alegătorilor. Deoarece prezența la urne era obligatorie, mulți cetățeni puneau ștampila pe lista numărul 1, care era de regulă aceea a partidului aflat la putere „socotind că, dacă așa au hotărât <cei de la București>, și mai ales regele, să aducă acel partid la guvern, înseamnă că < așa e bine >” (p.125-126). De asemenea, este analizată „zestrea electorală” pe provincii, arătându-se just că „zestrea” de voturi „pe care o dă o provincie guvernului este cu atât mai mică cu cât standardul de viață al maselor populare este mai ridicat” (p.130). Capitolul se încheie cu o analiză a „Pactului de la Ciucea” din 1923 și înțelegerea electorală dintre minoritatea maghiară și cu Partidul Poporului din 1926, înlăturându-se confuzia persistentă până acum în istoriografia românească.

Ultimul capitol *Influențarea electoratului* aduce în discuție, în prima sa parte rolul presei în luarea deciziei corpului electoral (fiind prezentate în câteva pagini cele mai importante ziare ce au aparținut formațiunilor politice din epocă), întrunirile, adunările și turneele electorale, dar și modul cum erau organizate acestea. Un rol important autorul îl atribuie agenților și propagandiștilor electorali, ca și finanțării campaniilor dinaintea alegerilor, toate creionând o imagine de ansamblu asupra alegerilor din perioada interbelică. Urmează câteva pagini extrem de inspirat alese privind promovarea imaginii liderilor politici, cele două exemple – Alexandru Averescu pentru anii 20 și Corneliu Zelea Codreanu pentru anii 30 fiind edificatoare. Din subcapitolul 3.1. *Partidele politice și propaganda electorală* nu lipsește și o listă a semnelor electorale (p.193-194) ca și rolul pe care l-au avut acestea în influențarea alegătorilor. Nu în ultimul rând este analizat discursul electoral, începând cu campania din 1919 și terminând cu cea din 1937, concluzia autorului fiind că din analiza discursului electoral reies unele trăsături ca „demagogia, inexistența unei polemici serioase, dispute și certuri personale, exagerarea

meritelor unor candidați, denigrarea adversarilor politici, violența limbajului, contestarea legitimității adversarului politic, imaginea opoziției întotdeauna democrate și a puterii autoritare și lipsa unor programe electorale concrete” (p.212).

Subcapitolul 3.2. *Presiunea guvernamentală* analizează mijloacele de presiune prin care guvernul a încercat să influențeze votul electoratului, fapt ce a dăunat imaginii de democrație autentică pe care România a avut-o în epocă. Autorul prezintă în pagini ample metodele de cenzurare a presei și ziarele diverselor partide care au avut de suferit de pe urma acestei practici. O altă formă de agresiune politică a fost reprezentată prin starea de asediu impusă prin decrete-lege în anii 1919, 1920, 1921, 1924, 1925, 1927, 1928, 1929, 1930, 1933, 1934, 1935, 1936, 1938 cu atât mai agresivă cu cât era aplicată și în timpul campaniilor electorale. Alături de proclamarea carantinei în fiefurile electorale ale opoziției, starea de asediu a reflectat – sublinia Dimitrie Gusti – „disprețul față de cea mai elementară condiție a statului de drept constituțional” (p.231). O metodă diferită de influențare a corpului electoral exercitată de guvern a fost presiunea administrativă. Câteva exemple identificate de autor ni se par edificatoare: „în plasa Muntelui administratorul de plasă Popeanu merge din casă în casă în comunele distruse în urma războiului și spune la toți că dacă nu vor vota pe candidații liberali, nu vor primii despăgubiri” (p.234). Un alt caz, în județul Buzău, „prefectul cutreieră satele și amenință funcționarii, spunând că dacă nu reușește lista guvernamentală, vor fi dați afară din slujbă” (p.237). În altă parte administrația și magistrații „îi omiseseră de pe liste pe alegătorii bănuți că nu simpatizează cu liberalii” (p.241). La acestea se adaugă și sumele de bani cheltuite de autorități pentru transportul candidaților și al agenților electorali, rapoartele privind activitatea opoziției și disfuncționalitățile privind distribuirea cărților de alegător. Un rol important în organizarea și desfășurarea alegerilor autorul îl atribuie magistraților. Prin atribuțiile lor aceștia reușeau să influențeze rezultatul scrutinului. Astfel, în unele cazuri nu au fost trecuți în liste toți alegătorii, cărțile de alegător erau înmânate agenților electorali, uneori apăreau alegători decedați în timp ce din liste lipseau cei care împliniseră vârsta legală pentru a putea vota sau listele electorale erau afixate cu întârziere. O practică frecventă, identificată în lucrare, o reprezenta așa-numita „suveică” care „consta în sustragerea, uneori chiar din tipografie, a unui buletin de vot, pe care se punea, prin fraudă sigiliul președintelui; după ce se aplica pe o anumită listă de candidați ștampila cu cuvântul <votat>, buletinul era înmănat alegătorului dubios spre a-l preda președintelui în sala de vot; buletinul primit de la președinte era adus afară intact” (p.278). Autorul reliefează și rolul organelor Ministerului de Interne și al armatei în procesul electoral prin „arestări ale candidaților sau propagandiștilor electorali, dispersarea adunărilor electorale ale opoziției, confiscarea manifestelor electorale, interzicerea propagandei electorale a opoziției, mai ales în zonele rurale, confiscarea cărților de alegător și exercitarea votului de către jandarmi, polițiști sau agenți electorali ai guvernului, concentrarea unor alegători bănuți că ar avea simpatii politice opuse celor guvernamentale” (p.287).

Ultimele pagini ale capitolului sunt dedicate problemei obligativității exercitării dreptului de vot. Sunt prezentate articolele din diferitele decrete-lege privind alegerile în care este amintită obligativitatea exercitării dreptului de vot între anii 1919-1936 dar și cauzele absenteismului de la urne. În opinia autorului acestea se datorau unor cetățeni care nu luau în serios obligativitatea votului, slabei pregătiri politice și civice a majorității alegătorilor și dezamăgirii produsă electoratului de politicile de guvernare ale partidelor.

Concluziile rezumă lapidar întreaga viață electorală a României interbelice, odată cu introducerea votului universal (înțelegându-se prin „universal” absența femeilor de la

urne). Lucrarea se încheie cu o judecată de valoare sumativă privind situația României în anii dintre cele două războaie mondiale, așezată între regimurile autoritare din Europa centrală și de sud-est și regimurile democratice. Cu toate excesele, actele de violență, nerealizările și demagogia, România se încadra în grupul statelor democratice fiind mai apropiate acestora și datorită procesului electoral. Singura lipsă în lucrarea de față poate fi aceea că nereușitele sistemului electoral și a programelor de guvernare a avut un efect de bumerang pentru partidele politice. Ele s-au compromis în ochii electoratului, care a început să se îndoiască de eficiența regimului democratic și să privească ca salvatoare soluția regelui din 10/11 februarie 1938.

Problemele pe care le tratează Sorin Radu nu sunt noi. Dar în contextul de după 1989, când scrierea istorică a scăpat de constrângerile ideologice, el este primul care le analizează în profunzime. Privită în ansamblu, lucrarea de față, reprezintă un studiu științific bine documentat și argumentat, echilibrat, armonios, punând în circa 350 de pagini toate problemele cu care electoratul din România în anii democrației parlamentare s-a confruntat.

Radu Florian Bruja

**MIHAI-AURELIAN CĂRUNTU, *Bucovina în al doilea război mondial*,
Iași, Editura Junimea, 2004**

Nordul moldav, devenit sub habsburgi Bucovina între 1774-1918, a trecut în ultimele două secole și jumătate prin cel puțin șapte modificări dramatice, în privința apartenenței statale: spațiu integrat arealului în care s-a format poporul și limba română, parte componentă a statului românesc de la răsărit de Carpați, Moldova, între anii 1353-1774, ocupat (1774) și anexat (1775) de austrieci, revenit la statul român între 1918-1940, evacuat de statul român, sub amenințarea colosului sovietic și anexat la URSS între 1940-1941, recucerit prin jertfe și legitim eroism de români, în colaborare cu nemții între 1941-1944, reluat de statul sovietic, integrat și deznaționalizat într-o manieră cinică și extremistă până în 1991, păstrat fără teme și încorporat Ucrainei actuale după 1991, abandonat printr-o simplă și necugetată semnătură de niște politicieni pripitiți și ademeniți de Fata Morgana a intrării în NATO și Uniunea Europeană, acest teritoriu își are soarta sa mioritică, mai dramatică decât a oricărui colț de țară românească.

Dacă despre Bucovina sub habsburgi s-a scris mult și se scrie încă, iată că, de a această dată, un vrednic fiu al Sucevei, profesorul Mihai-Aurelian Căruntu, absolvent al Facultății de Istorie și Geografie, doctor în istorie, muzeograf la Complexul Muzeal Bucovina s-a încumetat în numeroase arhive din țară, centrale și locale, a utilizat o bogată literatură istorică pe această temă, realizând cea dintâi sinteză științifică, veridică, complexă, cvasicompletă, nuanțată, detaliată despre soarta acestui teritoriu în anii celei de-a doua conflagrații mondiale.

Rod al unei cercetări atente și competente, ampla sa sinteză, de nu mai puțin de 486 de pagini, are o structură judicioasă, compartimentată în șase capitole, concluzii, izvoare și bibliografie, anexe, indice de persoane, reprezentând, așa cum scrie în prefață istoricul Gheorghe Buzatu, “un veritabil eveniment istoriografic”, “o contribuție decisivă la abordarea și rezolvarea unei probleme de istorie națională”, iar după opinia istoricului

Ion Scurtu, “o adevărată monografie asupra istoriei Bucovinei din perioada cercetată”, “o carte de istorie” și “o carte de învățătură”.

În primul capitol, “Bucovina la începutul celui de-al doilea război mondial”, autorul abordează și elucidează unele fapte și concluzii, dintre cele mai recente, care pun în lumină situația geopolitică și strategică a României în ajunul conflagrației mondiale, locul și rolul Bucovinei în ansamblul țării, transformarea ei în puntea de salvare a refugiaților polonezi veniți în România, dramatica existență, râvnită deopotrivă de Germania, ca moștenitoare a Imperiului Habsburgic și de URSS, care își avea propriile sale planuri de-a înainta și ocupa întinse teritorii din zona fostului imperiu austriac defunct. Astfel, dorind să dezmembreze URSS, Alfred Rosenberg, faimosul ideolog nazist, înființase un fel de Minister Ucrainean sub conducerea lui Pavel Petrovici Skoropadski (hatman temporar în vremea ocupației germane din anii 1917-1918), plănuiind reconstituirea unei Ucraine Mari, care să includă Ucraina sovietică, Galiția, estul Poloniei, Bucovina, Basarabia, Ucraina Carpatică, nordul Transilvaniei, nordul Caucazului și părți ale Rusiei. Pactul Ribbentrop-Molotov, care prevedea doar anexarea Basarabiei, plasa însă și extremitatea nordică a Moldovei, ceea ce însemna jumătatea de nord a fostei Bucovine, pe aceeași linie de factură geopolitică, ce împărțea Europa, de la Baltica la Marea Neagră, între Hitler și Stalin.

În capitolul al II-lea al lucrării, “Anexarea nordului Bucovinei în urma ultimatumului sovietic din iunie 1940”, Mihai-Aurelian Căruntu analizează în detaliu notele ultimative din 26-27 iunie 1940, ca exemple tipice de “politică de forță și dictat”; notele sovietice s-au trimis tocmai după “prăbușirea principalului pilon al ordinii europene stabilite după 1918 și imobilizarea temporară a forțelor germane în Apus”, moment care “au produs un dezechilibru geopolitic major în sud-estul Europei”, găsind România mai izolată ca oricând. Aflând însă și despre pretențiile lui Stalin asupra nordului Bucovinei, Hitler s-a înfuriat, considerând noua pretenție sovietică “o noutate”, fiindcă “Bucovina a fost în trecut o provincie a Coroanei austriece și este dens populată cu germani”; Stalin a persistat însă în noile sale pretenții asupra nordului Bucovinei, fiindcă avea nevoie “de o legătură feroviară directă prin Cernăuți, până la Lvov” și “pentru a stabili trecerea către Rutenia carpatică pe care Rusia a smuls-o Cehoslovaciei abia la 29 iunie 1945” (p. 89). Germania, în împrejurările date nu putea decât “să sfătuiască guvernul de la București să dea curs pretențiilor sovietice “iar Italia a făcut la fel” (p.93). Italia ne sfătuiă și ea să cedăm fără luptă acest teritoriu, fiindcă, așa cum repeta ginerele ducelui, “un popor de 20 de milioane nu poate lupta singur contra unuia de 170 de milioane și nimeni nu vă va putea vreodată învinovăți că nu v-ați măsurat cu un uriaș” (p. 93). Totuși, personalități politice, între care C. I. C. Brătianu îi scria lui Carol: dacă ne luptăm “ca exploatările noastre petrolifere să nu cadă în mâinile vrăjmașului, mai putea rămâne Germania impasibilă la un război?” Și Mihail Sturdza era pentru o rezistență armată, convins că “armatele germane, care nu puteau permite Moscovei să înstăpânească pe Gurile Dunării și să-și întindă brațul până la exploatările noastre petrolifere, ar fi fost silite să-și trimită diviziile în ajutorul nostru!” (p. 99). De-a dreptul emoționante, prin detaliile lor, sunt subcapitolele despre modul cum s-a efectuat evacuarea trupelor, administrației și a unei părți a populației românești din nordul Moldovei, despre comportarea evreilor – ca cei mai înverșunați dușmani ai românilor – despre disprețul afișat de autoritățile și militarii sovietici față de românii civili și mai ales față de militari.

Un capitol foarte veridic se referă la “Drama refugiaților” – măsura în care problema acestora a devenit o chestiune națională, atitudinea populației, a guvernului, a

oamenilor politici. Însă, fapt mai puțin știut este acela că în perioada iulie-octombrie 1940 au trecut în Basarabia și nordul Bucovinei, preferând stăpânirea sovietică celei române, un număr de 165.089 persoane, adică “de 10 ori mai mult decât numărul românilor care au revenit în țară”, majoritatea acestora fiind “evrei săraci” (p. 201).

În capitolul al IV-lea, “Nordul Bucovinei sub ocupația bolșevică (28 iunie 1940 – 9 iulie 1941)”, autorul relevă instaurarea structurilor de ocupație, sovietizarea părții nordice a Bucovinei, rolul unor trădători români sub ocupații sovietici, între care faimosul Lázlo Luca, alias Vasile Luca, sau Alexandru Bârlădeanu, care în 1940 era asistent la Universitatea din Iași și a abandonat cariera didactică “pentru a ajunge specialist în economie socialistă și lector al Comitetului de oblaste al P.C. (b.) al Ucrainei, la Cernăuți” (p. 235). Noul aparat sovietic instaurat în nordul Bucovinei cuprindea “1.167 ucraineni, 218 ruși, 214 români, 199 moldoveni, 88 evrei și 14 polonezi” (p. 236). Dincolo de aspectele fals democratice afișate de noii stăpâni, represiunea a fost una din formele politice principale de impunere a puterii sovietice; între alte dovezi elocvente, autorul citează cifrele oficiale lăsate de noua administrație: peste 18.000 de români în închisorile din Bucovina și 36.129 de persoane deportate în timpul ocupației sovietice dintre 28 iunie 1940 și 9 iulie 1941 (p. 261 și 270).

Interesant prin detaliile sale inedite, foarte numeroase este și capitolul V al lucrării, “Bucovina de la ultimatumul sovietic la reîntregire (3 iulie 1940 – 22 iunie 1941), în care Mihai-Aurelian Căruntu aduce numeroase dovezi ale încercărilor repetate ale guvernului sovietic de a ocupa și sudul Bucovinei; în acest interval, “aproape zilnic militarii sovietici deschid focul asupra grănicerilor români, fără somație”, masează noi trupe de-a lungul frontierei, emit pretenții asupra “reîntregirii Moldovei” cu Basarabia ocupată deja, diplomații sovietici discută cu cei germani intenția URSS de-a anexa întreaga Bucovină sau chiar de-a obține ca graniță “linia naturală a Carpaților Orientali” (p. 286-309).

Eliberarea nordului Bucovinei s-a făcut relativ repede, între 22 iunie 1941- 9 iulie 1941, când “românii ajung să dețină controlul asupra întregului teritoriu al nordului Bucovinei”. S-au împotrivit nu atât trupele sovietice, cât “batalioanele de extremiști, armate voluntare” și, mai ales, “atentatorii evrei, care continuau să săvârșească acte de teroare și crime, ascunși prin case, iar când li se ivea ocazia, trăgeau cu arma asupra ostașilor noștri, asupra copiilor și femeilor” (p. 326-327).

În cel de-a VI-lea capitol, “Considerații asupra situației Bucovinei în perioada iulie 1941-martie 1944”, autorul reconstituie momentul reinstaurării administrației române în nordul Bucovinei, organismele create – Guvernatorul, Directoratele, Consiliul Provincial, Corpul de Comisari Generali, județe, plăși, comune etc. – diversele memorii ale naționaliștilor ucraineni adresate comandamentului german, prin care prezentau Bucovina “ca o prelungire naturală a teritoriului ucrainean și că ucrainenii formează marea majoritate a populației (90%) din această provincie, răspunsurile specialiștilor români, între care cele ale istoricului Ion Nistor, apoi aspectele social-economice, situația lăsată de ocupații sovietici, măsurile adoptate de noua administrație românească, investițiile acordate pe domenii de activitate materială și spirituală, renașterea învățământului și culturii românești în intervalul iulie 1941-martie 1944, munca de gospodar iscusit și priceput al mareșalului Ion Antonescu și colaboratorilor săi.

Concluzia autorului este aceea firească și anume: “consecințele dezmembrării nord-estului României ocupat de Stalin în 1940 se vor resimți în anul 1991, când aceste teritorii au revenit la două state independente, Moldova și Ucraina. Suprafața acestora din urmă a sporit între 1939-1945 de la 445.300 kmp la 603.000 kmp, prin înglobarea unor

părți din Polonia în 1939, a Basarabiei meridionale și nordului Bucovinei în 1940, a sudului Cehoslovaciei în iulie 1945, a Crimeei în 1954, oferită cadou de Nikita Hrușcioc cu ocazia împlinirii a 300 de ani de “uniune frățească ruso-ucraineană” (p. 394). România de după 1989 n-a avut o atitudine fermă, consecventă, conformă cu interesele poporului român, ale românilor din teritoriile ocupate prin înțelegerea Hitler-Stalin. Dacă la 28 noiembrie 1991, *Declarația Parlamentului României privind referendumul din Ucraina din 1 decembrie 1991*, adoptată cu unanimitate de voturi, glăsuia limpede că “nu poate avea validitate în privința teritoriilor românești, anexate abuziv de fosta URSS, teritorii care nu au aparținut niciodată Ucrainei și sunt de drept ale României”, solicitând un dialog cu Kievul în acest scop, dacă la 10 martie 1997 în același scop se pronunțau și Oamenii de Știință și Cultură din Suceava, într-o *Declarație* cu conținut similar, Emil Constantinescu a semnat la 2 iunie 1997 Tratatul cu Ucraina, “fără o condamnare expresă a Pactului Ribbentrop-Molotov, în speranța unei îmbunătățiri substanțiale a situației românilor din nordul Bucovinei, Ținutul Herța și sudul Basarabiei” (p. 395). Mai mult încă, la 17 iunie 2003, noul președinte al României, Ion Iliescu, ignorând total textul declarației parlamentare tocmai de când era el primul președinte, semna Tratatul cu Ucraina în chiar clădirea fostei Reședințe Mitropolitane, ridicate din fondurile averilor mănăstirești secularizate de austrieci și în lăcașul “unde, în anul 1918 a fost votată hotărârea istorică privind revenirea Bucovinei la Patria-mamă” (p. 395). Acaparând și Insula Șerpilor, moștenitoarea imperiului sovietic, arată autorul, a înscris în noul tratat, fără nici o amenințare, ca în iunie 1940, că “linia frontierei de stat dintre ambele țări” nu poate fi supusă “denunțării” (p. 395). Deși România s-a văzut în NATO, acest fapt “nu l-a împiedicat pe vecinul de la răsărit să acționeze într-o manieră acre amintește de defunctul imperiu sovietic, prin inaugurarea în toamna anului 2004 a controversatului canal Bâstroe și amplasarea de balize în malul românesc al Dunării”. Cum prin intrarea României în Uniunea Europeană, în 2007, linia de demarcație între ea și fostul imperiu sovietic va rămâne cea trasată de Hitler și Stalin, autorul se simte dator să concluzioneze: “pentru Bucovina, Basarabia și Ținutul Herței, cel de-al doilea război mondial nu a luat încă sfârșit” (p. 396).

Cartea lui Mihai-Aurelian Căruntu este scrisă cu înaltă responsabilitate umană și profesională pentru respectarea Adevărului istoric și apărarea lui de pe poziții profund științifice, sine ira et studio, autorul făcând dovada că vremea în care istoria asupra trecutului trebuia să fie o sclavă a politicii prezentului a trecut, lucrurile trebuiesc scrise așa cum au fost.

Mihai Iacobescu

**MIRCEA GRIGOROVÎȚA, Victor Morariu (1881-1946),
Ediție îngrijită și Cuvânt înainte de Nicolae Cârlan,
Suceava, Fundația Culturală “Leca Morariu”, 2005, 170 p.**

Noi personalități ale vieții spirituale din Bucovina de altădată sunt cercetate, reconsiderate, evaluate. După **celebra familie a Hurmuzăcheștilor** – care a dominat viața politică, științifică și culturală din ajunul revoluției de la 1821 și până la războiul de independență, de la 1877-1878, implicându-se și afirmându-se în închegarea și dezvoltarea legăturilor cu moldovenii și transilvănenii, în formularea și apărarea

revendicărilor de la 1848-1849, la înființarea și finanțarea celei dintâi catedre de limba și literatura română la Cernăuți și a primei gazete româno-germane „pentru politică, religie și literatură”, „Bucovina” (1848-1850), în fundamentarea și realizarea statutului politic de ducat autonom, cu Dietă, însemn heraldic și reprezentanți în organismele legislative central-imperiale, dar, prin Eudoxiu, și în alcătuirea și oferirea către tânărul stat român modern a acelei vitale, monumentale, celebre colecții de documente privitoare la istoria românilor etc. – preocupările și cercetările din ultimii ani s-au cantonat și concentrat și spre **Familia Morărenilor**, a doua ca însemnătate istorică, prin numărul mare de cărturari pe care i-a dat și care s-au remarcat în viața culturală din a doua jumătate a veacului al XIX-lea și în deceniile integrării și consolidării Bucovinei la statul român, până la drama detrunchierii provinciei, în iunie 1940.

Despre pleiada Morărenilor – fie că e vorba de omonimii familiei, dr. Silvestru Andreievici-Morariu (1818-1895), profesorul Constantin Morariu (1835-1875), preotul Constantin Morariu (1854-1927), secretarul Societății Academice Arboroasa și de triada odraslelor sale, Victor Morariu (1881-1946), Leca Morariu (1883-1963) și dr. Aurel Morariu (1887-1945), fie de intimități și apropiații cumnați ai celor trei frați, formați în același climat familial, Vasile Grecu (1885-1972) și Ilie E. Torouțiu (1888-1953) – primele reconsiderări și evaluări abia au debutat și s-au derulat prin publicarea memoriilor lui Constantin Morariu, prin noi și consistente studii închinat celui mai popular ierarh al Bucovinei, dr. Silvestru Morariu, căruia i s-a retipărit și una dintre pledoariile sale întru salvarea și apărarea Fondului religios greco-ortodox; dar, în ultimii ani, de o atenție specială, cvasitotală s-au bucurat viața și opera lui Leca Morariu, prin competente cercetări și lucrări elaborate atât la Suceava cât și la Iași.

Noua monografie despre viața și personalitate lui Victor Morariu este datorată publicistului, cercetătorului și germanistului bucureștean Mircea Grigorovița, originar din Rădăuți. Cunoscut cititorilor de rând și specialiștilor printr-o salbă de lucrări despre trecutul acestei provincii – *Învățământul în Bucovina 1775-1944* (1993), *Din istoria culturii în Bucovina, 1775-1944* (1994), *Din istoria colonizărilor Bucovinei* (1996) și *Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică* (2001) – Mircea Grigorovița își publică lucrarea în ajunul împlinirii – la 1 iulie 2006 – a 60 de la trecerea în eternitate a lui Victor Morariu.

Salutăm călduros, dintru început, și faptul că Mircea Grigorovița își publică lucrarea recentă cu sprijinul și sub egida Fundației Culturale „Leca Morariu”, înființată și coordonată de farmacistă Maria Olar, moștenitoarea și păstrătoarea ultimei locuințe din Suceava și a unei părți din patrimoniul cultural al familiei Leca și Octavia Morariu – fundație care, în pofida crizei financiare actuale și a unei anume indiferențe față de actul cultural, își propune „să valorifice moștenire culturală a Morărenilor”.

Îmbrățișând și susținând cu râvnă, talentul și prestigiul său, ideea tipăririi monografiei dedicate lui Victor Morariu, istoricul și criticul literar Nicolae Cârlan relevă, în al său rezumativ și sugestiv *Cuvânt înainte*, că „Morărenii reprezintă, după **clanul** Hurmuzăcheștilor, a doua familie cu ample, variate și semnificative merite în istoria politică și (mai ales) spirituală a Bucovinei”, iar în cazul de față, „scrierile, în special de germanistică și literatură comparată, ale lui Victor Morariu n-au fost reeditate, dar nici personalitatea sa n-a făcut până acum obiectul unei investigații sistematice și cuprinzătoare”, ca lucrarea recentă, datorată lui Mircea Grigorovița. Îngrijitorul și prefațatorul cărții își exprimă speranța și, totodată, îndemnul „ca și ceilalți Morăreni, care se trag direct din (sau au fost altoiți) trunchiul viguros al familiei să-și găsească exegeții

și susținătorii așteptați, fără ale căror generozitate și sacrificii orice ideal de natură editorială rămâne o sublimă zădărniciie, spre paguba patrimoniului spiritual românesc”.

În demersul științific, Mircea Grigorovița își propune să contureze „nu o monografie atotcuprinzătoare, ci (...) numai o microsinteză, cuprinzând două părți: 1) viața și activitatea și 2) opera” (p. 9). Dar pentru elucidarea subiectului de față, el scrie nu mai puțin de ... 170 de pagini. Cercetând aparatul critic al lucrării, constatăm că autorul utilizează atât unele materiale de arhivă, inedite, e drept, foarte puține – între care un manuscris al fratelui, Leca Morariu, *Victor Morariu, biografie* (de la Fondul Documentar-Memorial „Simeon Florea Marian” Suceava), nu însă și *Jurnalul lui Victor Morariu* (un amplu manuscris, cuprinzând peste 10 volume și câteva mii de pagini, aflat în cadrul Fundației Culturale „Leca Morariu”, la doamna Maria Olar, la Suceava) – cât mai ales referirile bibliografice ale lui Erich Beck, Emil Satco, Ion Pânzar, Petru Froicu, Eugen Dimitriu, anuarele Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava, rapoartele Societății Academice Junimea din Cernăuți, diverse dicționare apărute de-a lungul vremii, presa românească și austriacă, opera fostului său profesor, tipărită parțial, în lucrări distincte, dar răzlețită în publicații de epocă, atâtea câte au mai putut fi găsite la Biblioteca Academiei după numeroase și înverșunate epurări ordonate și operate sub vechiul regim.

Pentru a informa și argumenta cine a fost Victor Morariu, Mircea Grigorovița își organizează „arhitectura” cărții sale astfel: I. „Viața; II. „Opera” – aceasta fiind urmărită și analizată succint în următoarele direcții: 1) Germanistică pură; 2) Interferențe româno-germane; 3) Literatură română și istoria românilor; 4) Bucovinensis; 5) Necrologuri, comemorări, amintiri; 6) Cronicarul cultural al Sucevei; 7) Conferențiarul; 8) Teorie literară; 9) Muzică și arte plastice; 10) Traduceri; 11) Varia; 12) Prefețe, folclor, editor, scrisori publicate, colaborări; 13) Concluzii. Aceste direcții – discutabile, mai ales prin unele alăturări, precum cele de la punctul 12 – sunt întregite în final și de 7 pagini de ilustrații, cuprinzând fotografiile ale părinților, ale familiei întregi, ale lui Victor din anii studenției ori ai profesoratului la Suceava și la Universitatea din Cernăuți, diverse alte imagini.

Ca și în lucrările sale anterioare, în cartea sa recentă, Mircea Grigorovița își dezvăluie, deopotrivă, atât numeroasele sale calități de cercetător și slujitor al trecutului Bucovinei, de publicist și germanist, cât și unele limite care țin de experiența scrisului, de selectarea și evaluarea faptelor istorice, de unghiul de vedere al abordării și evaluării aspectelor de istorie locală în ierarhia lor de valori în context național.

Victor Morariu – relevă autorul – s-a născut la Toporăuți, în județul Cernăuți, în casa preotului Constantin Morariu, secretarul Arboroasei și inițiatorul și susținătorul gazetei populare „Deșteptarea”. Viața și activitatea neostoită și cinstită a părintelui său i-au fost pildă și îndemn în tot ce a gândi și trudit de-a lungul existenței sale. După ce și-a făcut studiile primare, gimnaziale și liceale la Cernăuți și Suceava, Victor Morariu s-a înscris și a urmat cursurile Facultății de Filologie clasică, specializarea română-germană, de la Universitatea din capitala Bucovinei. Cariera didactică și-a început-o și desfășurat-o ca profesor de limba și literatura germană de la Liceul din Suceava (1905-1930), apoi la Universitatea din Cernăuți (1931-1940), după ce, în 1928, și-a susținut doctoratul cu o lucrare despre *Începuturile nuvelei germane*. A locuit la Suceava, făcând naveta în capitala Bucovinei, iar când, în iunie 1940, trupele sovietice au invadat și detrunchiat nordul Bucovinei, a fost transferat la Universitatea din București (1940) și în anul următor, 1941, s-a pensionat și refugiat la Caransebeș, unde s-a săvârșit la 1 iulie 1946, apoi rămășițele i-au fost transferate și așezate la Sibiu, în cripta altui refugiat, prof. univ. Alexandru Ieșean.

Activitatea sa începe foarte de timpuriu, când se lansează și dispersează în domenii extrem de diferite: profesor, un fervent și permanent animator pe tărâm cultural, muzician, violonist, pianist, ziarist, germanist, critic și istoric literar, traducător, editor, conferențiar, folclorist, cronicar al vieții culturale etc. Este co-fondator și colaborator, din 1904, al revistei „Junimea literară”, alături de Ion Nistor, George Tofan, Sextil Pușcariu. Se afirmă ca secretar al Institutului Biblic Român din Suceava și al Reuniunii Muzicale „Ciprian Porumbescu” vreme de peste două decenii. Activează în Societățile „Armonia” și „Școala Română”. Contribuie la ridicarea statuilor lui Simeon Florea Marian și Ciprian Porumbescu la Suceava. Este ales vicepreședinte al Societății Germaniștilor Români. La Suceava primește în anul școlar 1926/1927 medalia „Răsplata Muncii”, clasa I, iar la Cernăuți, în 1937/1938 e decorat cu „Coroana României” în grad de cavaler și ofițer. Colaborează la peste 40 de publicații. Dintre scrierile sale mai importante, menționăm, în ordine cronologică: *Călăuza istorică a orașului Suceava* (1921), *Novalis, teoretician al romantismului* (1924), *Amintiri despre Ion Grămadă* (1926), *Începuturile nuvelei germane* (1928), *Pedagogul Jean Paul* (1933), *Pedagogia lui Herder* (1936), *Teoria nuvelei germane* (1938), *Vasile Bumbac* (1940) etc. Despre aceste scrieri – ca și despre multe altele, cum sunt, de pildă, *Maiorescene* (1940), *Traduceri germane din Eminescu* (1928), *Alecsandri și Eminescu* (1929), dar mai ales despre acele lucrări germane care reflectă imaginea românilor etc. – autorul monografiei nu ne explică valoarea lor actuală, ce au adus ele nou la vremea respectivă și ce a mai rămas valabil astăzi, în ce măsură scrierile lui Victor Morariu au fost receptate și utilizate în arsenalul culturii naționale. Apărute de cele mai multe ori pe plan local, aceste scrieri au rămas în cea mai mare parte necunoscute până astăzi.

Mircea Grigorovița a fost preocupat să înscrie în monografia sa tot ce s-a zis și s-a scris despre profesorul său și de către dânsul; uneori aflăm înșiruiți lungi și plictisitoare despre comisiile în care a fost numit sau clasele la care a predat la liceu Victor Morariu; este foarte mult balast în lucrare; era nevoie de o selecție și de o evaluare critică, spre a se înțelege ce a adus nou la vremea sa germanistul, omul de știință Victor Morariu și ce mai este valabil astăzi. Autorul, germanist el însuși și cu o îndelungată activitate publicistică, nu ar trebui să lase lucrurile la jumătate, ci să întocmească o ediție critică a scrierilor lui Victor Morariu spre a ne ajuta să înțelegem limpede ce a însemnat opera lui Victor Morariu atunci, la sfârșitul epocii interbelice, și ce valoare mai are astăzi. Așa cum se prezintă acum, monografia presupune și o a doua etapă: de prelucrare, analiză critică, evaluare și ierarhizare.

Mai este încă o problemă: apariția lucrării pe plan local, circulația restrânsă a acesteia într-o zonă limitată, lipsa ei din marile biblioteci ale țării nu-i pot aduce lui Victor Morariu serviciul binemeritat, acela de-a fi analizat și receptat în valorile perene ale culturii noastre. Dar, toate aceste observații nu umbresc truda autorului, efortul său laudabil, fie și acela de-a sesiza și lansa, indirect, îndemnul revederii și evaluării personalităților din trecutul Bucovinei.

Mihai Iacobescu